

# TERRA LIBERA

ČASOPIS HLÁSÍCÍ SE K TRADICI LAISSEZ FAIRE

duben - květen 2006 / ročník 7

## VYCHÁZÍ MISES V ČEŠTINĚ

### Vlastnictví, ekonomie a socialistické experimenty

Josef Šíma

Misesova kniha *Lidské jednání* (Human Action) je monumentálním počinem a po právu ji lze řadit mezi vrcholná díla společenských věd dvacátého století. Je průkopnickou prací na poli ekonomické teorie, avšak její záběr daleko přesahuje hranice ekonomie – to platilo již v době jejího sepsání před více než půlstoletím, a mnohem více je tomu tak dnes, kdy se přístup ekonomie ještě zúžil.

Jak v doslovu k českému vydání obsírně objasňuje profesor Joseph Salerno, Ludwig von Mises patřil mezi pár „vyvolených“ světových teoretiků, kterým bylo dopřáno vybudovat ucelený systém poznání. Na průlomovém přístupu k porozumění společenským vědám Carla Mengera zachyceném v jeho *Zásadách* vybudoval svou praxeologii – univerzální vědu o logice lidského jednání, která stojí v příkrém kontrastu k mechanickým přístupům ostatních, obzvláště přístupu marshallovsko-samuelsonovsko-chicagskému, který tvoří jádro moderní ekonomie hlavního proudu.

Misesův důraz na univerzálnost a praktičnost ekonomie činí z jeho *Lidského jednání* knihu, které čas nemůže ubrat na kvalitě. Naopak. Je-li ekonomie logickou vědou a mají-li její zákony povahu univerzálních pravd, které budou platit, dokud bude člověk člověkem, nemůže Misesův odkaz zastarat. Je-li navíc ekonomie v Misesově podání vědou, jejíž poznatky nejsou pouze zápravou pro hrstku akademiků, nýbrž představují praktickou výbavu pro každého člověka, jemuž leží na srdci osud vlastní i osud celé společnosti, budou nám Misesovy úvahy zdrojem nesmírného poučení pro posouzení dnešních pokusů českých politiků „konat dobro“, stejně jako pomáhaly lidem v době Misesova života. Jak si pozorný čtenář dozajista všimne, mění se totiž pouze kulisy, podstata problémů tížících společnost zůstává.

A je-li na světě člověk, jehož myšlenky mají speciální důvod být podrobně studovány v České republice v této době, je to právě Ludwig von Mises. Proč?

Je tomu proto, že žijeme v postsocialistické době (byť každodenní politika mnohdy naznačuje, že ono „post“ se zdá být v řadě případů nadbytečné). Snad je ovšem stále součástí převažujícího veřej-

(pokračování na straně 2)

Ludwig von Mises

### Lidské jednání Pojednání o ekonomii

### Ludwig von Mises a liberalismus

Hans-Hermann Hoppe

Pád socialismu v bývalém Sovětském svazu a zemích východní Evropy navrátil také jméno Ludwiga von Misesa opět do obecného povědomí. Společně s Friedrichem A. Hayekem a Miltonem Friedmanem je Ludwig von Mises označován za jednoho z kritiků socialismu, kteří tento kolaps předpověděli. Ve srovnání s Hayekem nebo Friedmanem je patrné, že Mises a jeho dílo je v zemích bývalé Rakousko-uherské monarchie dnes skutečně téměř neznámé. Dnes se o něm v jeho rodném Rakousku ví méně než v USA, kde strávil poslední třetinu svého života. Přitom je Ludwig von Mises jednou ze stěžejních duchovních postav dvacátého století a je jeho jistě nejvý-

znamnějším ekonomickým a sociálním teoretikem. Friedrich Hayek srovnával jeho význam s významem Voltaira, Montesquieua, Tocquevilla a Johna Stuarta Milla. Ale ani to by jej zcela nevystihovalo, protože Mises vytvořil duchovní monument – vrcholící v jeho magnum opus *Human Action*, jež vrostlo na základě jeho *Nationalökonomie* – který je ve své důkladnosti a systematickosti, tematickém rozsahu, celistvosti a úplnosti zobrazení, pojmové jasnosti a ostrosti a rovněž nadčasové platnosti v oblasti sociálních věd něčím jedinečným: ve srovnání s ním vypadají i práce jeho nejvýznamnějších předchůdců diletantsky.

Co potom vedlo k pohrdání, které Ludwig von Mises zažil? Vysvětlení je v jeho životě a díle. Byl to Misesův osud, aby dožrál právě v tomto století – v období socialismu v jeho různých podobách, jako jsou komunismus, fašismus, nacionální socialismus a sociální demokracie – v největšího teoretika liberalismu a kapitalismu.

I Ludwig von Mises se narodil ve Lvově 29. září 1881 jako nejstarší syn Arthura Edlera von Misesa a jeho manželky Adély, rozené Landauové. Jeho otec, inženýr rakouského Ministerstva železnic, byl v té době umístěn ve Lvově v haličské provincii Rakousko-uherské monarchie. Svá školní léta strávil Ludwig von Mises ve Vídni. V roce 1900 začal na tamní univerzitě studia práv a ekonomických věd, která ukončil v roce 1906 jako doktor práv.

(pokračování na straně 3)

ného mínění názor, že socialismus nedokázal - a nikdo jiný lépe než Ludwig von Mises nevysvětlil, že *nemohl* dokázat - vytvořit prosperitu srovnatelnou s životní úrovní v zemích, kde se se socialismem neexperimentovalo. Plánovači u nás ani nikde jinde prostě nedokázali přijít s tím, co slíbili, a toto katastrofické selhání již nebyli více schopni utajit před zraky veřejnosti! Z toho důvodu jsme byli svědky pokusu o nastolení kapitalismu - došlo k nastolení trhu v některých sektorech, uvolnění některých regulací, plánování centrální bylo do značné míry nahrazeno „soukromým plánováním“ konkurujících si podnikatelů. Po mnoha letech ekonomického chaosu v důsledku národního a mezinárodního socialismu začala podoba ekonomiky alespoň v jisté míře odpovídat potřebám a přáním spotřebitelů.

I v oblasti ekonomické teorie se začaly s pádem socialismu věci měnit. Již si nikdo nemohl dovolit tvrdit, že Sovětský svaz během několika let hospodářsky předstihne vyspělé kapitalistické země, k čemuž se mnozí oslavovaní ekonomové po léta uchylovali. Naprostý hospodářský rozklad v důsledku socialistického plánování a miliony ožebračených lidí vyslali zastáncům plánování a plošného vládního intervencionismu z řad ekonomů signál, že bude patrně něco špatně s jejich modely, které měly, ale nedokázaly prosperitu přinést. Není-li ekonomie schopna vysvětlit, proč jsou některé země bohaté a jiné nikoli, selhává ve svém poslání. S pádem socialismu začali tedy i ekonomové usilovat o to, aby poskytovali *realistické* poznatky. Nikdo se již seriózně nemohl nadále zabývat plošným plánováním a navrhovat jej jako návod na cestu k prosperitě. Již se neřeší, zda je kapitalismus lepší než socialismus, či nikoli. Spory se již dnes vedou „pouze“ o to, jak rozsáhlý má být vládní aktivismus v rámci kapitalismu a ve jménu kapitalismu. Argumenty pro státní aktivismus jsou však z tohoto důvodu dnes mnohem subtilnější, a tedy i mnohem nebezpečnější než dříve, protože na rozdíl od drakonického socialistického plánování vypadají poměrně nevinně.

O to více je dnes důležité, že se nám poprvé do rukou dostává klasické Misesovo dílo *Lidské jednání*. Je totiž na čase konečně přestat experimentovat a zahrávat si s plánováním jakéhokoli druhu. Je na čase pochopit, proč plánování - úplné či sektorové - nefunguje. Z toho důvodu je třeba se vrátit k pečlivému studiu argumentů autorů, kteří nebyli překvapeni tragickými důsledky socialismu, keynesovství a intervencionismu; ke studiu děl lidí, kteří své životy oddali systematické snaze integrovat ekonomickou vědu do uceleného korpusu poznání, namísto toho, aby se ji snažili rozdělit do hyperspecializovaných a často vzájemně nesouvisejících subdisciplin; tedy k velikánům rakouské školy, v jejímž čele stál po dobu jednoho půlstoletí Ludwig von Mises.

Ludwig von Mises je nejen věhlasným ekonomem, ale i největším teoretikem ka-

pitalismu a liberalismu. Chápal totiž dříve a více než ostatní, že nutným základem funkčního společenského řádu založeného na dělbě práce je vlastnictví. To bylo je také dle Misesa jednoslovným shrnutím konceptu liberalismu. Popření *vlastnictví* je na druhou stranu definičním znakem antiteze liberalismu - socialismu. A právě přístup k vlastnictví by nám měl být dnešním poselstvím Misesova přínosu. Na trnitě cestě od socialismu ke kapitalismu, s jejímiž nástrahami se každodenně potýkáme, by nám právě respekt k vlastnictví měl sloužit jako kompas, zda se opravdu pohybujeme tímto směrem, nebo zda se nevydáváme náhodou již zase zpět k budování „světých zítřků“.

Veřejné mínění se totiž z důvodů, které Mises brilantně popsal ve své knize *Byrokracie*, systematicky posouvá k většímu etatismu a větší toleranci útoků na vlastnictví. O to důležitější je vracet se k hlubokým argumentům „klasiků“ a nenechat se vtáhnout do současných plytkých politických půtek. Strět české, evropské či americké politické „pravice“ a „levice“ totiž není střetem zastánců a odpůrců vlastnictví. Je jen diskusí o způsobech jeho posilování. Cílem hospodářsko-politické aktivity všech politických sil se totiž stala snaha politickými prostředky a regulacemi ekonomiku „zefektivnit“ - manipulovat úrokovými měrami, a tak zajistit dostatek investic; podporovat nezaměstnané, a tím zajistit dostatečnou „efektivní poptávku“; pomocí deficitů veřejných rozpočtů bojovat proti hospodářským krizím, a tak zajistit efektivní využívání zdrojů; zřídit úřady pro dohled na ten či onen sektor, a tím zajistit kvalitu, bezpečnost a zdraví. Tento seznam by mohl být téměř nekonečný. Naneštěstí, jak ukazuje Ludwig von Mises ve své knize *Lidské jednání*, sektorové plánování tohoto typu vede vždy ke katastrofě. Složitě společenské systémy existují totiž ve vzájemném propojení a snaha jejich část „zefektivnit“ vede ke zprůtrhání těchto důležitých vazeb a k ekonomickému chaosu. Efektivnost je totiž nutné chápat jako *důsledek* fungování trhu, který vyrůstá na respektu k vlastnictví - jako výsledek působení podnikatelů, kteří se snaží nahlédnout do budoucnosti a přizpůsobit své chování již dnes budoucím přáním spotřebitelů. Efektivnost nemůže být založena na donucení, pošlapání vlastnictví a jejím následném politickém

deklarování, nýbrž je zakořeněna ve vyjádřeném souhlasu dotčených subjektů o vzájemné výhodnosti jejich transakce. Není *předpokladem* fungování trhů, který má stát skrze svou byrokracii „zařídít“, ale jejím výsledkem!

Každá snaha trh „vylepšit“ totiž trh rozkládá. Ničí onu křehkou a složitou soustavu mírumilovných mezilidských vztahů. Je útokem na koncept vlastnictví, který je organizačním fundamentem společnosti založené na dělbě práce. Jak podotýká Mises:

Neexistuje nic jako přivlastnění si části nikým nevlastněných statků. Výrobky vznikly jako něčí vlastnictví. Chce-li je někdo rozdělovat, musí je nejprve zkonfiskovat. Pro vládní aparát útlaku a donucení není samozřejmě problém uchýlit se ke konfiskaci a vyvlastnění. To však nedokazuje, že je možné vybudovat trvalý ekonomický systém založený na konfiskaci a vyvlastnění.

Trvalý ekonomický systém, systém hospodářského řádu musí vlastnictví respektovat, ne jej pošlapávat, a to ani prostřednictvím tržně znějících a experty vychvalovaných návrhů, jako jsou zavedení povinného fondového penzijního spoření nebo „volného“ vstupu konkurence do síťových odvětví, abychom uvedli pár v současnosti módních státem organizovaných projektů. Dnes stejně jako před půlstoletím je životně důležité rozumět logice probíhajících společenských procesů. Jak připomíná Ludwig von Mises,

v takto klíčových záležitostech je slepé spoléhání na „expertů“ a nekritické přijímání populárních sloganů a předsudků rovno vzdání se sebeurčení a poddání se nadvládě jiných lidí. V dnešní situaci neexistuje pro žádného inteligentního člověka nic důležitějšího než ekonomie.

A těžko si představit kvalitnější výklad principů ekonomie než nestárnoucí monumentální Misesovu knihu *Lidské jednání*, jež je nyní poprvé předkládána českému čtenáři. Snad s její publikací v českém jazyce socialistické experimenty všeho druhu na našem území jednou provždy skončí. ■

## Ludwig von Mises a liberalismus

(pokračování ze strany 1)

Následovalo několik let advokátní činnosti a roku 1909 se stal sekretářem Vídeňské obchodní komory, jímž byl, s výjimkou účasti ve válce, až do roku 1934. Již v roce 1919 se vypracoval na pozici předního ekonoma Rakouska. Paralelně s tím začala

jeho činnost učitelská: nejprve na vídeňské dívčí obchodní akademii, po jeho habilitaci, od roku 1913, v pozici soukromého docenta (*Privatdozent*) a konečně od roku 1918 jako neplacený mimořádný profesor na Vídeňské univerzitě.

Kolem roku 1900 byl prakticky každý v německy mluvících zemích etatistou nebo státním socialistou. Kapitalismus a liberalismus byly považovány za zastaralé a překonané. Ani antimarxisté neměli nijakých pochyb o tom, že socialismus má „oprávněné jádro“, a požadovali proto odpovídající rozsah státních „sociálních reforem“. V oblasti duchovního života stál na vrcholu svého úspěchu historismus. Hospodářské dějiny byly moderní vědou. Na klasickou, abstraktně-teoretickou politickou ekonomii se pohlíželo s pohrdáním. Považovalo se za hotovou věc, že neexistují univerzálně platné ekonomické zákony. Teorie, pokud je možná, může být vyvozena pouze ze zkušenosti hospodářských dějin. Gustav von Schmoller (1838-1917) byl považován za velkého mistra „hospodářských státních věd“. Jeho škola, katedroví socialisté, dominovala na univerzitách, především v Německé říši. Věda spočívala ve zveřejňování svazků spletených sbírek historického materiálu. Lidé „osvíceni“ historií se hlásili k relativismu. A jako státní úředníci se pak cítili povolání k tomu, aby přispěli ke zvelkolepění a ospravedlnění státu. Cítili se nejprve jako intelektuální osobní garda sídla Hohenzollernů, pak vládnoucích sociálních demokratů a nakonec Hitlera, kterého chtěl Werner Sombart (1868-1941), nejvýznamnější pokračovatel Schmollerův, velebit jako nositele božího poselství.

Také Mises byl na počátku studia etatistou. Odmítal marxismus, relativismus „historické školy“ mu připadal nesmyslný a glorifikaci pruského státu množstvím malodušných německých historiků považoval za směšnou. Byl ale přesto žhavým „sociálním reformátorem“. Pokud nějaké sociálně-politické opatření nevedlo k žádanému úspěchu, mohlo to být způsobeno pouze tím, že nebylo dostatečně radikální. V liberalismu, který sociální reformu odmítal, viděl pochybnou ideologii, proti které se musí energicky bojovat. Ekonomický historik Carl Grünberg, stoupenec historické školy, byl jeho prvním učitelem. Podnícen Grünbergem napsal Mises svou první knihu, v níž se ještě nevymanil ze stylu historické školy – jsou to dějiny statkářsko-rolnických poměrů v Haliči. Začaly se u něj ovšem objevovat první pochybnosti. Průzkum vídeňského trhu s byty dovedl Misesa k závěru, že nepříznivé podmínky bydlení mají svůj původ v daňových zákonech, které znemožňují podnikatelskou činnost v oblasti výstavby domů. Poté si koncem roku 1903 přečetl *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* od Carla Mengera.

Touto knihou se stal Mises ekonomem. V roce 1904 odstoupil Eugen von Böhm-Bawerk ze svého úřadu rakouského ministra financí a převzal řádnou profesuru na Vídeňské univerzitě. Böhm, od roku 1881-1889 profesor v Innsbrucku a stěžejní následovník a pokračovatel Carlem Mengerem založené tradice vídeňské –

neboli rakouské – ekonomické školy, se v rámci tohoto následnictví stal Misesovým nejvýznamnějším osobním učitelem. Do roku 1913 Mises pravidelně navštěvoval Böhmův seminář.

Předmětem posledních dvou semestrů semináře byl Misesův habilitační spis, doposud nepřekonaná *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*, který byl zveřejněn v roce 1912.

Z této Misesovy první stěžejní práce nebyl zřejmý jen jeho úplný odklon od historické školy a její metody. Mises se současně etabloval jako vůdčí osobnost třetí generace rakouské školy a doplnil Mengerův a Böhm-Bawerkův systém o teorii peněz. Poprvé došlo k integraci teorie peněz (v moderním žargonu: makroekonomie) a obecné teorie užítka (mikroekonomie). V systematicky uspořádané, logické, postupné analýze září spousta zásadních postřehů. Mises ukázal mimo jiné, že peníze jako směnný prostředek držený za účelem opětového prodeje nemohly původně vzniknout jinak než ve formě zbožových peněz (jako např. zlato). Ukázal, že každé množství peněz je stejně „optimální“, a to proto, že zvětšení množství peněz (na rozdíl od zmnožení spotřebního zboží nebo kapitálových statků) nepřináší žádný sociální užitek, nýbrž vede pouze ke ztrátě jejich kupní síly. Prokázal, že zvýšení množství peněz nevede v žádném případě k současnému a proporcionálnímu zvýšení cen všech druhů zboží, nýbrž ke změně celého systému relativních cen a příjmů. Mises navíc analyzoval státní měnovou politiku a ukázal tak, že se rovněž úplně odklonil i od svého dřívějšího etatismu. Odůvodnil, proč vlády a centrální banky mají tendenci jednat inflačně: protože zvýšené množství peněz neprospěje současně všem lidem stejně. Je to vláda, respektive její centrální banka, která disponuje novými penězi. Od ní plynou peníze jiným osobám a zvyšují tak krok za krokem ceny čím dál širšího okruhu zboží. V průběhu tohoto procesu dojde k systematickému přerozdělení příjmu ve prospěch původních – a dřívějších – majitelů peněz a v neprospěch těch, kteří nové peníze obdrželi buď později či jako poslední nebo je neobdrželi vůbec. Inflace je prostředkem skrytého zdanění a přerozdělení příjmů ve prospěch státu a jím zvýhodněného okruhu osob a podniků. Kromě toho prezentoval Mises poprvé základy své přelomové – později nazývané „rakouské“ – teorie hospodářského cyklu, jež je vybudována na základech pocházejících od Davida Ricarda (1772-1823), britské „Currency School“ a švédského ekonomy Knuta Wicksella (1851-1926). Vlády a centrální banky jsou zodpovědné i za hospodářské cykly. Dokud se pouští státem nově „vytvořené“ peníze přes úvěrový trh do ekonomiky, dochází ke snížení úrokové míry pod tržní úroveň určenou skutečnými úsporami. Nízká úroková míra vede ke zvýšené investiční činnosti

a větší produkci kapitálových statků. To je fáze boomu. Poněvadž se ale nic nezměnilo na skutečném sklonu ke spotřebě a sklonu k úsporám, musí s určitým časovým zpožděním dojít k následné „korekci“, kdy se míra investic ukáže jako „příliš vysoká“ a dojde k systematické likvidaci špatných investic. Proto po boomu následuje recese. Aby se stát vyhnul inflaci a hospodářským cyklům, musí se podle Misesa stáhnout z peněžnictví. Musí se skoncovat s centrální bankou a státním monopolem na tisk bankovek a na jejich místo musí nastoupit zlatý standard a na něm postavené svobodné, konkurenční bankovníctví.

## II

V okamžiku zpracování své teorie peněz byl Mises, jako již před lety Menger, přesvědčen o nevyhnutelnosti katastrofy. První světová válka přinesla rozbití rakousko-uherské říše a zánik habsburské monarchie. V Rusku triumfoval bolševismus. Maďarsko zažilo za Bély Kuna komunistický experiment, třebaže jen krátký. V Německé říši došlo na mnoha místech k převzetí moci komunisty, než konečně padla vládní moc do rukou menševisticko-reformního křídla sociálně demokratické strany. Také ve Vídni hrozil komunistický převrat. Mises přesto zůstal nezlomen. V celonočních diskusích s Otto Bauerem (1881-1938), vůdcem rakouských sociálních demokratů, v té době nejsilnější vládní strany, teoretikem austromarxismu a studijním kolegou ze seminářů Eugena von Böhm-Bawerka se podařilo Misesovi ušetřit Rakousko komunistického experimentu. Osud Rakouska ležel v Bauerových rukou. Měl podle svého marxistického přesvědčení dát znamení k socialistické revoluci, anebo měl následovat reformní kurs německé sociální demokracie? To Mises věděl ze své působnosti v obchodní komoře a v zimě 1918-19 přesvědčil Bauera, že socialistický převrat musí v krátké době ztroskotat. Rakousko bylo závislé na dovozu potravin, které byly financovány zvláštními úvěry od bývalých nepřátelských států. Zásoba potravin ve Vídni stačila nanejvýš na 8-10 dní, a tak Spojenci mohli bolševický režim kdykoliv bez obtíží dostat na kolena zastavením jejich dodávek. Vypukl by hladomor, začalo by drancování a Vídeň by se utopila v krvi. Tváří v tvář tomuto stavu se Bauer rozhodl „zradit“ své ideály a nastoupit umírněnější reformní kurs. Po tomto úspěchu soustředil Mises veškeré úsilí na zastavení inflace. Nemohl sice zabránit dramatickému znehodnocení rakouské měny, ale přece jen je nutné připsat především jeho vlivu, že koruna byla konečně v roce 1922 stabilizována v kursu 14 000 papírových korun za jednu zlatou korunu a že Rakousko zůstalo ušetřeno tehdejšího osudu Německa, totiž hyperinflace a úplného zhroutení měny.

Kromě tohoto prakticko-politického úsilí pokračoval Mises v teoretické práci.

V roce 1922 vyšlo jeho druhé stěžejní dílo *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus*. Jádrem této práce tvořil jeho důkaz poprvé zveřejněný v roce 1920 ve stati „Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen“, že v socialismu je nemožná racionální ekonomická kalkulace. Protože jsou veškeré výrobní faktory včetně půdy ve státním vlastnictví a nemohou být kupovány ani prodávány, neexistují žádné tržní ceny, které by vyjadřovaly jejich vzácnost. Bez tržních cen je však jakákoliv kalkulace – porovnávání nákladů s výnosy – nemožná. Socialismus neznamená „větší míru nebo zkvalitnění plánování“, jak míní jeho příznivci. Naopak, socialismus znamená chaos: absenci jakéhokoliv racionálního, kalkulačního plánování a jednání, a musí proto nutně vést k soustavě chybné alokaci výrobních faktorů, k mrhání kapitálem a k zániku bohatství společnosti. Kromě toho analyzoval Mises v *Gemeinwirtschaft* fungování veškerých forem státních zásahů do trhu a vyvinul teorii společenské kooperace, která vyšla v roce 1927 v tomto opětovně předkládaném díle *Liberalismus* a byla uzavřena v roce 1929 zveřejněním sbírky stati *Kritik des Interventionismus*. Ústředním prvkem této teorie je průkopnický úsudek o neexistenci „třetí cesty“ (mimo kapitalismus a socialismus). Všechny intervenčionistické systémy, ve kterých sice soukromý majetek a podniky formálně zůstávají, ale státu připadá úloha zasahovat do působení trhu a „korigovat“ jej, vedou postupně buď k socialismu nebo zpět ke kapitalismu, poněvadž každý zásah do trhu vyprodukuje větší množství těchto problémů, k jejichž odstranění byl určen. Státní podpora – tj. přerozdělování příjmů v něčí prospěch – určena chudým nebo nezaměstnaným například vede neodvratně k větší chudobě a nezaměstnanosti. Následně pak musí být částky podpor buď zvyšovány, a to do té doby, až dojde k úplnému zániku soukromého majetku. Anebo musí být platby zkráceny nebo úplně zastaveny. Setrvat na původně zvolené úrovni zásahu je však nemožné.

### III

Již svou *Theorie des Geldes* se Mises etabloval jako nejvýznamnější následovník Mengerovy a Böhm-Bawerkovy tradice. Dílem *Gemeinwirtschaft* se stal známým po celé Evropě. Celá generace mladších ekonomů jako Friedrich Hayek, Wilhelm Röpke, Bertil Ohlin a Lionel (později lord) Robbins se díky této knize proměnila ze socialistů nebo sociálních reformátorů v zastánce trhu, přičemž její příslušníci prodělali tuto proměnu nezávisle na sobě.

Smrtí Böhm-Bawerka v roce 1914, odchodem Friedricha von Wiesera z univerzity krátce po skončení války a odchodem Grünberga do Frankfurtu se postupně uvolnily všechny tři národohospodářské katedry na Vídeňské univerzitě. Mnozí

očekávali, že jeden z těchto postů získá Mises. A skutečně o žádné jiné povolání Mises nikdy tolik neusiloval jako o povolání univerzitního učitele. I on sám ale brzy rozpoznal, že mu zůstane zapovězeno vůbec kdy dosáhnout řádné profesury v Rakousku nebo Německu. Tři důvody hovořily proti němu. Mises byl žid a následkem válečné porážky a z ní plynoucím hospodářským zmatkům rostl jak v Rakousku, tak v Německu antisemitismus. Mises byl nadto klasický liberál a zastánce role státu jakožto nočního hlídače, zatímco první světová válka zničila poslední zbytky evropského liberalismu a svět se přiklonil k socialismu, ať už v jeho levicové (marxistické) nebo pravicové (nacionálně-socialistické nebo korporativisticko-fašistické) verzi. A konečně, Mises byl zásadový člověk, který kategoricky odmítal uzavírat kompromisy odporující jeho teoretickým názorům, zatímco na republikánských univerzitách byla více než kdy jindy vyžadována flexibilita a oportunistus. Dle retrospektivního soudu jeho tehdejších studentů Friedricha Hayeka a Fritze Machlupa mohl Mises vzhledem ke svým zasluhám dva z těchto defektů snadno překonat – nikoli však všechny tři. Na Vídeňskou univerzitu byli povoláni druhořadí nebo bezvýznamní mužové, kteří ovšem kráčeli s dobou.

Na živobytí si musel Mises vydělávat až do roku 1934, kdy měl opustit Rakousko, neakademickou prací. Přes den se jako referent obchodní komory zabýval aktuálními otázkami hospodářské politiky, především otázkami finančními, měnovými, úvěrovými a daňovými. Vystavoval a dával podněty k dobrozdáním a zprávám, radil vládě a hospodářským kruhům a byl zástupcem Rakouska v mnoha mezinárodních grémiích, komisích a delegacích doma i v zahraničí. Misesova vědecká práce byla výsledkem jeho volného času.

Tím více bylo zarážející, že jeho práce zahrnovala kromě enormního spisovatelského díla také rozsáhlou a produktivní výuku. Ve funkci soukromého docenta, respektive neplaceného mimořádného profesora Vídeňské univerzity organizoval Mises téměř dvě desetiletí pravidelný ekonomicko-teoretický seminář. Úspěch této výuky rostl rok od roku. Čím úspěšnější byla Misesova výuková činnost, tím více začali vedoucí kateder, především Spann a Mayer, jeho studenty diskriminovat. Kdo se oficiálně zapsal u Misesa, byl při zkouškách znevýhodňován a jeho doktorandi a habilitandi se vystavovali čím dál častějiším potížím a šikaně. To však nemohlo Misesa připravit o jeho vliv. Jeho seminář byl stále přeplněn, většina studentů si pouze zvolila status „neoficiálního“ posluchače.

Těžiště Misesovy výukové činnosti bylo ale mimo univerzitu, na jeho „privátním semináři“, který vedl od roku 1920 až do svého odchodu do Ženevy v roce 1934 každý druhý týden ve své kanceláři v ob-

chodní komoře. Ony přibližně dva tucty účastníků, které kolem sebe Mises pravidelně shromažďoval, byli většinou mladší myslitelé, kteří vzbudili jeho pozornost. Byli mezi nimi zástupci téměř všech vědeckých oborů, rozdílných metodologií a protichůdných politických přesvědčení. Jediný pohled na seznam pravidelných účastníků osvětlí Misesův význam a význam jeho semináře. Většina účastníků semináře se vzdělávala ve volném čase, tak jako i samotný Mises. Téměř všichni poté udělali úspěšnou kariéru. A mnozí se později stali, většinou daleko od Rakouska, známými a významnými vědci. Friedrich von Hayek, Gottfried von Haberler, Oskar Morgenstern, Paul Rosenstein-Rodan a Richard von Stringer si udělali mj. jméno jako ekonomové v mezinárodním měřítku. Felix Kaufmann, spojovací článek mezi „Misesovým kroužkem“, jak byl Misesův seminář ve Vídni znám, a „Viedeňským kroužkem“, který vedl Moritz Schlick, se stal významným filosofem a metodologem. Alfred Schütz, ovlivněný fenomenologií Edmunda Husserla, se stal mezinárodně známým sociologem. Erich Vögelin se měl stát známým politickým vědcem a historikem a Karl Menger, syn Carla Mengera, významným matematikem. Sotva se zdá nepřiměřeně se ptát, jak činí Fritz Machlup, „zda někdy někde existovala skupina, ze které se tak velká část jejích členů stala mezinárodně uznávanými vzdělanci.“

V tomto jedinečném kruhu, často ještě obohaceném o prominentní zahraniční návštěvníky jako John V. Van Sickle (*Rockefeller Foundation*), Howard S. Ellis (Berkeley), a Lionel Robbins (*London School of Economics*) byly pod Misesovým vedením nenásilně vysvětlovány všechny ústřední problémy národního hospodářství, sociální filosofie, sociologie, teorie poznání a metodologie věd o lidském jednání. Seminář trval od 7 až do 10 hodin. Následně odcházela většina účastníků s Misesem do „Anchora Verde“ na pozdní večeři a později do „Cafe Künstler“, aby tam pokračovali v diskusích v neformálním kruhu až do ranních hodin.

Mises dále působil ve vídeňské „Národohospodářské společnosti“. Jádrem členů této společnosti tvořili účastníci jeho privátního semináře. Mises byl viceprezidentem a hnací silou společnosti a téměř veškeré funkce byly vykonávány členy jeho kruhu. Přesto byl okruh účastníků této společnosti, která se rovněž scházela každých 14 dní, výrazně větší. V rámci jejích zasedání měli členové spolku nebo zahraniční hosté, ke kterým patřili časem téměř všichni vynikající mezinárodní ekonomové, přednášky, jež byly následně podrobeny diskusi.

### IV

Bez ohledu na téměř neúnavné Misesovy aktivity šlo Rakousko dále vstříc propasti.

Mises neměl v tomto ohledu žádné iluze. Bylo mu jasné, že on sám může zánik snad pouze poněkud protahovat a ojedinele zabraňovat horšímu, ale že není s to běh událostí zastavit. „Chtěl jsem být reformátorem“, psal ve svých *Erinnerungen*, „ale stal jsem se pouze písařem historie zániku“.

Hned po válce se mu podařilo odvrátit nebezpečí rakouského bolševismu a měl výrazný podíl na stabilizaci měny v roce 1922. Nemohl však zabránit tomu, aby neustále nedocházelo k peněžní a úvěrové expanzi a ani tomu, aby se rakouská vláda ještě rozhodněji nepřiklonila k politice intervencionismu.

Mises věděl na základě svých teoretických výzkumů, že každý zásah státu je kontraproduktivní a vytvoří ještě více těch problémů, které měl původně odstranit, a také to, že důsledně prováděný intervencionismus musí postupně vést k socialismu. Rakouskou politiku identifikoval jako základ vlekle postupujícího pohlcování kapitálu. Kromě toho věděl ze své teorie hospodářského cyklu, že rozšíření úvěrů nad úroveň skutečných úspor vede nejprve k investičnímu boomu, který končí následnou opravnou kontrakcí - recesí. Misesovi byly jako prominentnímu odborníkovi z oblasti peněžnictví a bankovníctví opakovaně předkládány nabídky rozličných velkých bank, aby vstoupil do jejich představenstev. Před rokem 1921 tyto nabídky odmítal, poněvadž na straně jeho partnerů scházela ochota zajistit, že jeho rady budou uposlechnuty. Poté už dosáhly úvěry takového objemu, že považoval všechny banky za beznadějně insolventní. Podle Fritze Machlupa předpověděl Mises již v roce 1924 úpadek Bodenkreditanstalt v roce 1929 a Creditanstalt, v té době jedné z největších evropských bank, na jaře roku 1931. Na počátku roku 1927 založil Mises „Rakouský institut výzkumu hospodářského cyklu“ a jmenoval do jeho čela Friedricha Hayeka a po jeho odchodu do Anglie v roce 1931 Oskara Morgensterna. Výzkumy prováděné z Misesova podnětu von Hayekem, Morgensternem a Haberlerem objasnily rozsah a mezinárodní dimenze problému úvěrové expanze a mrhání kapitálem. Zatímco se téměř všichni doboví ekonomové nechali oklamat zdánlivou prosperitou fáze boomu a podobně jako Irving Fisher, nejprominentnější americký ekonom té doby, očekávali stálý a nezadržitelný hospodářský vzestup, předpovídali Mises s Hayekem bezprostřední blízkost světové hospodářské krize, která skutečně v roce 1929 vypukla.

Na základě chápání neblahého hospodářského vývoje byl Mises od roku 1927 rovněž přesvědčen o nastávajícím zániku Rakouska. Od roku 1922 vládla v Rakousku koalice křesťanských sociálů a přívrženců velkoněmectví, zatímco sociální demokraté byli v opozici. Tíha politické moci však spočívala v rukách zemských vlád. V nejdůležitější spolkové ze-

mi, ve městě Vídni, byli sociální demokraté neomezenými vládci, a v Dolních Rakousech a Štýrsku, druhých dvou nejvýznamnějších zemích, byli členy koaličních vlád. Sociálně demokratická strana ovládla odbory, spolkové dráhy, poštu a správu telefonů. Disponovala stranicovou armádou, obranným svazkem, který byl vyzbrojen kulometry a lehkým dělostřelectvem a oproti řádným vládním jednotkám měl více než trojnásobnou sílu mužstva, tedy rozsáhlým aparátem teroru, a mimo veškerou diskusi požadovala, aby o právu rozhodovala ulice („Recht auf die Straße“). Jak předpovídal Mises, v reakci na sociálně demokratický teror by došlo k vzestupu a následnému převzetí moci nacionálními socialisty. V okruhu svých studentů proto opakovaně varoval, že přede všemi stojí brzký osud emigrantů.

Sociálně demokratická strana byla skutečně na počátku roku 1934 v otevřené občanské válce poražena domobranou a její vůdcové byli vyhnáni ze země. V červenci téhož roku byl během neúspěšného nacionálně-socialistického puče zavražděn Engelbert Dollfuß, vůdčí politik křesťansko-sociální strany a od roku 1932 rakouský spolkový kancléř. Dollfuß, jenž byl po převzetí moci nacionálními socialisty v Německu vybaven mimořádnými mocenskými oprávněními, která používal po porážce sociální demokracie k vybudování stavovského státního ústavního zřízení, se pokoušel s podporou Mussoliniho zabránit připojení k Německu. Přesto v březnu roku 1938, poté, co byla rozbita rakousko-italská aliance, anektoval Hitler Rakousko. Večer při vpádu do Vídně vnikli nacionální socialisté do Misesova vídeňského bytu a zabavili jeho knihovnu a veškeré spisy a rukopisy. Mises sám ale Rakousko již opustil. Mnozí z jeho studentů, Misesem včas varováni, se také již odstěhovali. Po připojení Rakouska pak byli skutečně téměř všichni členové Misesova kruhu emigranty.

V

Na jaře roku 1934, v okamžiku rozhodujících pouličních bojů mezi domobranou a obranným svazkem, obdržel Mises pozvání, aby převzal katedru mezinárodních hospodářských vztahů na ženevském *Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales* ve školním roce 1934-35. Mises přijal pozvání bez váhání. Zůstal ve spojení s Vídeňskou obchodní komorou a často jezdil do Vídně vyřizovat služební záležitosti. Pro jeho žáky a přátele přesto znamenal tento žalostný odchod do Ženevy rozloučení s Rakouskem navždy. Jeho pověření přednáškami bylo prodlouženo a Mises zůstal až do roku 1940 v Ženevě, aby nakonec emigroval do Spojených států. Ježto byl do velké míry ušetřen každodenních starostí, byla léta strávená v Ženevě Misesovým nejšťastnějším a nejproduktivnějším obdobím.

V kruhu kongeniálních vzdělanců, jako byli William Rappard a Paul Mantoux, oba vedoucí Institutu, Wilhelm Röpke, Louis Baudin, Guglielmo Ferrero a jeho od mládí dobrý přítel Hans Kelsen, se mohl Mises nerušeně věnovat vědecké práci.

Ještě před svým odchodem do Švýcarska Mises dokončil v roce 1933 své průkopnické teoretické dílo řadou sebraných statí s názvem *Grundprobleme der Nationalökonomie*. Systematicky zde zkoumal předmět, ke kterému se znovu a znovu vracel i později - především v *Theory and History* z roku 1957, svým mistrovským filosofickým díle, a v *The Ultimate Foundation of Economic Science* z roku 1962, což byla jeho poslední kniha - totiž otázku logických a epistemologických základů ekonomických tvrzení a zákonů a vztahu ekonomické teorie a dějin.

Historismus a institucionalismus popíral jakoukoli existenci ekonomických zákonů. Pro ně existovaly pouze dějiny. Kromě toho představoval výzvu i vznik pozitivismu a s ním úzce spřízněného tzv. „kritického racionalismu“ Karla Poppera. Mises byl od začátku s touto výzvou důkladně obeznámen. Baštou pozitivistů byl „Vídeňský“ neboli „Schlickův kruh“. Jeho bratr Richard, vůdčí člen tohoto kruhu, a Felix Kaufmann, člen obou kruhů, přiváděli často Schlickovy příznivce jako hosty na Misesův privátní seminář. Schlickův kruh byl menší než Misesův a pozitivistická škola byla zpočátku téměř bez vlivu. Ovšem po emigraci většiny jeho členů do anglosaské ciziny se pozitivismus nakonec stal na desetiletí až do dnešních dnů dominující filosofií západního světa. Pozitivisté narozdíl od historistů zcela nepopírali možnost existence ekonomických zákonů. Tvrдили ale, že existují pouze dvě formy výpovědi o zákonech. Buď se jedná o libovolná terminologická určení - analytické výroky - a jejich tautologickou úpravu. Tyto výroky jsou nehypoteticky (a priori) pravdivé, ale nemají údajně žádný empirický obsah. Nebo se jedná o empirické výroky vztažené k realitě, potom však údajně mají pouze hypotetickou platnost a musí být neustále verifikovány a testovány na základě skutečností.

Mises odmítá, podobně jako převážná většina ekonomických klasiků před ním, historistickou a především pozitivistickou resp. falsifikacionistickou teorii poznání a metodologii jako nevhodnou pro ekonomické vědy, a tedy chybnou.

Cokoliv si můžeme myslet o přiměřenosti pozitivisticko-falsifikacionistické metodologie v oblasti přírodních věd, její používání v ekonomii svědčí o kompletním nepochopení této vědy (ne náhodou byli téměř všichni vedoucí pozitivisté včetně Poppera vzděláním matematici nebo přírodní vědci). Byly sledovány pouze některé typické základní ekonomické výroky: každý upřednostňuje vždy větší

množství zboží před menším. Nebo: každá svobodná směna je – ex ante – oboustranně výhodná (jinak by se neuskutečnila); hodnota směňovaných zboží nebo služeb musí být oběma účastníky směny hodnocena jako „nestejná“ (získané zboží bude vždy upřednostňováno před zbožím, kterého se vzdáváme); a oba účastníci musí mít opačné pořadí preferencí (zboží, které je jedním považováno za relativně hodnotnější, musí být naopak druhým považováno za relativně méně hodnotné). Nebo: zvýšení množství peněz vede, ceteris paribus, ke ztrátě kupní síly peněz (a k přerozdělování příjmů). Nebo: každé stanovení minimální mzdy nad úrovní tržní mzdy vede k nedobrovolné nezaměstnanosti. Pro pozitivisty popperovského typu se v tomto případě musí jednat buď o bezobsažné tautologie (analytické výroky) nebo o obsažné – empiricky verifikovatelné, resp. falsifikovatelné – hypotézy. Zjevně ale nejsou ani jedním ani druhým. Výroky mají jednoznačný vztah k realitě (nejsou pouhými libovolnými terminologickými tvrzeními a nejsou proto pouze „analytické“). A jsou **ne**-hypoteticky pravdivé (nemusí se zkoušet a „testovat“, zda minimální mzdy vedou k vyššímu společenskému blahobytu nebo k nezaměstnanosti a relativnímu zvýšení chudoby; víme, že prvně zmíněný výsledek je kategoricky **nemožný** a posledně zmíněný **nutný**.) Výroky reprezentují přesně to, co pozitivisté a popperovci považují za nemožné nebo nevědecké: nehypotetické poznání reality neboli v Kantově terminologii právě **syntetické soudy a priori**.

Mises se ale nespokojil s tímto vysvětlením, nýbrž pokročil o rozhodující krok dále. Rekonstruoval ekonomii jako axiomaticko-deduktivní vědu. Výchozími jsou (pravdivé) ekonomické teoremy je axióm, že lidé jednají: záměrně sledují cíle a volí mezi vyššími a nižšími cíli (vyjadřují preference), aby maximalizovali svůj subjektivní užitek (blahobyt). Tento axióm je nepochybně pravdivý: kdo by jej chtěl popřít nebo vyvrátit, musel by při tom sám jednat. A proto, je-li axióm ne-hypoteticky – a priori – pravdivý, jsou pravdivé také veškeré výroky, které z něj lze přímo nebo nepřímo – za pomoci dalších empirických nebo empiricky přezkoumatelných předpokladů – odvodit. Například teorém mezního užítka, jeden ze základních ekonomických zákonů, vyplývá logicky z nepopíratelně platného výroku, že každý jednající člověk upřednostňuje v každém okamžiku to, co jej subjektivně více uspokojuje, před tím, co jej uspokojuje méně, a též z předpokladu, že zásoba zboží, jehož jednotky jsou zaměnitelné (se stejnými vlastnostmi, homogenní), se zvýší o dodatečnou jednotku. Z toho vyplývá, že tato dodatečná jednotka zboží může být použita k uspokojení jen takové potřeby, která je na preferenční škále umístěna níže než všechny předcházející potřeby, které byly uspo-

jeny jednotkou stejného zboží (zákon klešajícího mezního užítka). Myslet si, že tento zákon je hypotetický a je třeba jej empiricky dokazovat, je absurdní a je dokladem intelektuální konfuze. Tento zákon je spíše apoditicky pravdivý; a **není** úlohou hospodářských a sociálních dějin tento teorém „testovat“, nýbrž pouze – daleko skromněji – jeho účinky „ilustrovat“ na konkrétních historických příkladech.

Za příznivých okolností v Ženevě, zařezován pouze dvouhodinovou vyučovací povinností týdně, napsal Mises v roce 1940 své hlavní dílo, které vyšlo pod názvem *Nationalökonomie. Theorie des Handelns und Wirtschaftens*. V návaznosti na své epistemologické výzkumy rekonstruoval Mises – tím způsobem, že vycházel z axiómu jednání a postupně zahrnoval a rozšiřoval své dřívější práce týkající se teorie peněz a hospodářského cyklu a teorie společenského řádu – celý systém teoretické ekonomie.

## VI

A přece *Nationalökonomie*, vyvrcholení a korunovace všech jeho dosavadních vědeckých prací, nejprve téměř beze stopy zapadla – nepovšimnutá a bez jakéhokoli vlivu. Teprve o téměř jedno desetiletí později – po zveřejnění *Human Action: A Treatise on Economics* (Lidské jednání: Pojednání o ekonomii) v roce 1949, což je její rozšířené anglické vydání – se její vliv začal rozvíjet.

Od roku 1939 byla Evropa ve válce. Na jaře roku 1940, v okamžiku, kdy vyšla *Nationalökonomie*, vstoupila Hitlerova vojska do Francie. 14. června byla obsazena Paříž a o dva dny později kapitulovala francouzská vláda. Mises se ocitl doslova v obklíčení nepřátelských států: Rakouska, Německa, Itálie a nyní také, přímo před branami Ženevy, Francie. V této situaci se rozhodl na naléhání své ženy Margit, ovdovělé herečky, kterou si vzal po mnoha letech v roce 1938 v Ženevě, opustit Ženevu a Evropu.

Skrze sprázněného profesora Benjamina Andersona, v té době vedoucího ekonomu newyorské *Chase Manhattan Bank*, získal Mises pro sebe a svou ženu neomezené vstupní vízum do Spojených států. Začátkem června 1940 vyrazili Misesovi z Ženevy: nejprve autobusem s množstvím ostatních uprchlíků dobrodružnými oklikami, aby se vyhnuli postupujícím německým jednotkám, přes jižní Francii do Španělska, odtud do Lisabonu a nakonec do New Yorku.

Misesovi bylo téměř 60 let, když začátkem srpna 1940 dorazil do Spojených států. Byl mezinárodní vědeckou kapacitou. Jeho *Theorie des Geldes und der Umlaufmittel* a jeho *Gemeinwirtschaft* byly od poloviny 30. let dostupné v angličtině (jako *Theory of Money and Credit a Socialism*). Zatímco každý evropský marxista nebo „marxovec“ třetí kategorie v této době bez obtíží nalezl slušné akade-

mické postavení, ukázaly Misesovi, největšímu teoretikovi liberalismu a kapitalismu, v samotné zemi kapitalismu americké univerzity i inteligence nezakryté a nestydaté záda.

Podobně jako státy západní Evropy se také Spojené státy od konce 19. století přikláněly stále více k politice intervencionistického sociálního státu. Od roku 1913 existovala v USA – do té doby neznámá – federální daň z příjmu a také – se zřízením Federálního rezervního systému (FEDu) – státní centrální banka a státní peněžní monopol. 20. léta zažila bezpříkladnou FEDem inscenovanou peněžní a úvěrovou expanzi, která nakonec skončila Velkou depresí: míra nezaměstnanosti vzrostla ze 3% v roce 1929 na více než 10% v roce následujícím. V reakci na tuto krizi, za prezidenta Herberta Hoovera a ještě více za Franklina Delana Roosevelta byla Amerika – proto-keynesovskou – předlohou fašistické Itálie a nacionálně socialistického Německa: zrušení zlatého standardu (zákaz vlastnění zlata), obnovená inflace papírových peněz a úvěrová expanze, státní kontrola cen a úvěrů, politika ochranných cel, opatření na podporu zaměstnanosti, zvyšování daní a veřejné zadlužování. Bez ohledu na zjevný neúspěch této politiky – míra nezaměstnanosti stoupla na 25% v roce 1933 a neklesla do vstupu Spojených válek do 2. světové války pod 15% – stáli John Maynard Keynes a keynesovství, kteří těmto opatřením dali (dodatečně) vědecké ospravedlnění, na vrcholu své akademické moci. Kdo se – jako bývalí Misesovi žáci Gottfried von Haberler, Fritz Machlup a Oskar Morgenstern – přizpůsobil duchu doby a klaněl se před dominujícím keynesovstvím a uzavíral s ním kompromisy, tomu byly všechny akademické brány otevřené. Haberler se stal profesorem Harvardské univerzity, Machlup profesorem na Univerzitě Johna Hopkinse a později na Princetonské univerzitě, kde rovněž skončil Morgenstern. Mises, který naopak nebyl k žádným ústupkům vůči tzv. „New Economics“ připraven a který považoval keynesovskou doktrínu pouze za nové vydání stáletých inflacionistických pseudověd, se jevil „elitním“ americkým univerzitám jako nepřijatelný.

Mises se ocitl na dně, ale síla jeho vůle a jeho intelektuální odvaha zůstaly nezlomeny. V době, kdy žil ze svých úspor v nejbídnejších bytových poměrech, napsal pohnuté a otevřené *Erinnerungen*, které vyšly až pět let po jeho smrti. Na počátku roku 1941 se začaly podmínky o něco zlepšovat. Prostřednictvím svého bývalého žáka Johna Van Sicklea z *Rockefeller Foundation* obdržel Mises malé roční stipendium, které mu bylo prodlouženo do konce roku 1944. Výsledkem byly dvě knihy. *Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War a Bureaucracy*. V prvně zmíněné Mises zkoumal vzestup etatismu

a etatických ideologií v Německu, rozpracoval strukturální – antikapitalistické – podobnosti socialismu nacistů a socialismu německých sociálních demokratů a zdůraznil především kontinuitu sociálního nacionalismu v německé tradici etatismu. Misesova kniha byla prvním útokem na diskreditovanou, ale v této době vládnoucí tezi německého marxisty Franze Neumanna (tehdejšího profesora na newyorské *Columbia University*), v jejímž důsledku nacionální socialismus představoval poslední pochybný pokus německého velkého průmyslu zachránit kapitalismus před socialistickými masami. V *Bureaucracy* vysvětlil Mises kategorický rozdíl mezi byrokracií v soukromém sektoru – byrokratickým managementem firem orientovaných na zisk, kterým zároveň hrozí ztráta – na jedné straně, a státní byrokracií – managementem výroby zboží nebo služeb financovaných z daní – na straně druhé.

Ve stejné době Henry Hazlitt, prominentní americký ekonomický žurnalista a v tehdejší době hospodářsko-politický „editorial writer“ *New York Times*, zprostředkoval, aby Misesovi zveřejnili v tomto periodiku celou řadu článků ke světovým hospodářským problémům. Tyto články vedly k tomu, že *National Association of Manufactures* pozvala Misesa, aby se stal členem jejich správní rady. V rámci této činnosti, která trvala do roku 1943 do roku 1954, potkal Mises množství vedoucích, tržně orientovaných podnikatelů. V roce 1945 byla Misesovi nabídnuta pozice hostujícího profesora na částečný úvazek na *New York University* (NYU) a začal opět vyučovat. Od roku 1949 – až do roku 1969, kdy v 87 letech odešel na odpočinek jako nejstarší aktivní profesor v USA – se stalo z této pozice konečně místo stálého hostujícího profesora. Je však charakteristické, že to ovšem nebyla univerzita, kdo v této době platil Misesovi mzdu. Jeho mzda byla zajišťována privátní nadací *William Volker Fund* (a po jejím rozpuštění v roce 1962 konsorciem obchodníků) a NYU zacházela s Misesem přesto (nebo možná právě proto) vždy jen jako s profesorem druhé třídy.

## VII

V roce 1949 vyšla téměř tisícistránková *Human Action*, završení Misesova vědeckého díla. „Human Action“, napsal Henry Hazlitt v jedné recenzi pro *Newsweek*, „je, stručně řečeno, současně nejnekompromisnější a nejrigoróznější obranou kapitalismu, která kdy vyšla. Jestliže může jediná kniha obrátit ideologický příliv posledních let, který se děje ve směru etatismu, socialismu a totalitarismu, pak je tou knihou *Human Action*.“ Předchůdce *Human Action*, *Nationalökonomie*, byla tvář v tvář časovým okolnostem pro německý knižní trh téměř úplně ztracena, padla na neúrodnou půdu a její švýcarský nakladatel krátce po jejím

zveřejnění následkem válečných zmatků zbankrotoval. *Human Action* byla navzdory tomu, že se jednalo o čistě teoretickou knihu nejvyššího intelektuálního stupně obtížnosti, jedinečným vydavatelským úspěchem. Nechyběly sice rozlícené útoky a odsuzování ze strany socialistické a keynesovské inteligence, která dominovala elitním americkým univerzitám (např. ze strany Johna Kennetha Galbraitha). Přesto to nemohlo zabránit tomu, aby *Human Action* do dnešního dne získávala stále rostoucí okruh čtenářů. Prodejní úspěch této knihy byl natolik trvalý, že uběhlo téměř 40 let, než nakladatel vydal kromě vázaného také brožované vydání.

Významnější ovšem je, že Mises jasně rozpoznal, že akademická elita v Americe podobně jako v Evropě je v převážné většině antikapitalistická. Byli financováni daněmi nebo subvencování, a proto byli zpravidla etatisty. Jestliže se potom kdy mělo podařit zadržet nebo dokonce obrátit zdánlivě nezadržitelný trend směrem k etatismu, mohlo se to stát pouze tak, že bychom byli s to oslovit širokou veřejnost přímo bez zprostředkování a filtrování přes univerzitní interprety. *Human Action* dosáhla tohoto cíle svou jazykovou čistotou, systematickou výstavbou a specificky misesovskou praxeologickou metodou axiomaticko-deduktivní, krok za krokem postupující logickou argumentací. Okruh čtenářů *Human Action* a okruh těch, kteří se jejím studiem stali misesovci, zahrnoval a zahrnuje osoby téměř všech vrstev a postavení: vzdělance, studenty, podnikatele, kněze, novináře, advokáty, lékaře, inženýry i ženy v domácnosti. Následovaly překlady této knihy do italštiny, francouzštiny, španělštiny, čínštiny a japonštiny – a z národního intelektuálního hnutí se stalo hnutí mezinárodní – spojené Misesem a *Human Action* – hnutí „Rakušanů“ a „rakouské ekonomie“.

Úspěch *Human Action* vedl na počátku 50. let k rozšířeným novým vydáním *Socialism a Theory of Money and Credit*. V roce 1957 vyšla *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*, po *Human Action* Misesovo osobně nejoblíbenější dílo. V něm vysvětlil ještě jednou základní vztah mezi ekonomikou a ekonomickými zákony (tj. mezi deduktivní vědou a apriorně pravdivými výroky a apodiktickými předpověďmi) a historií, sociologií a psychologií a jejich vysvětleními. Ty totiž jakožto disciplíny spočívající v „rozumění“ (v pojetí W. Diltheye a M. Webera) smyslu jednání mohou formulovat vždy „jen“ aposteriorně pravdivé výroky a „pouze“ spekulativní předpovědi. Systematické – drtivé – kritice podrobil Mises především marxismus a historismus. Na počátku 60. let vyšly *Liberalismus a Grundprobleme der Nationalökonomie* v americkém překladu a roku 1962, kdy bylo Misesovi přes 80. let, vyšla *The Ultimate Foundation of Economic Science*, Misesovo závěrečné fi-

losofické zúčtování s pozitivismem a popperovstvím.

Paralelně s touto spisovatelskou prací začal Mises také čile vyučovat a přednášet. V roce 1948 obnovil tradici svých vídeňských privátních seminářů a organizoval více než dvě desetiletí až do roku 1969 týdenní „Seminar on Economic Theory“ na NYU. Účastníci tohoto semináře byli jednak řádní studenti a jednak – jako neoficiální posluchači – misesovci z okolí New Yorku: teenageři a penzisté, podnikatelé a ženy v domácnosti, novináři a právníci, etablovaní i začínající vzdělanci. Podobně jako ze semináře vídeňského vyšla také z newyorského semináře celá řada později významných vědců – jmenovitě Israel Kirzner, dnes profesor ekonomie na NYU, a vynikající Murray N. Rothbard, jenž do své smrti v roce 1995 působil jako S. J. Hall Distinguished Professor of Economics na University of Nevada v Las Vegas a jenž byl nástupcem Misesa v čele „rakouské školy“.

Kromě toho byl Mises jedním z otců zakladatelů *Mont Pelerin Society*, mezinárodní společnosti tržně orientovaných ekonomů a společenských vědců, kterou v roce 1947 založili F. A. Hayek a W. Röpke. Až do počátku 60. let se Mises pravidelně účastnil výročních zasedání této společnosti, která se konala v různých zemích, a pozoroval se zadostiučiněním, jak někteří žáci a přátelé z tohoto okruhu v poválečné Evropě zaujíмали nejvyšší pozice: Ludwig Erhard jako německý ministr hospodářství a Alfred Müller-Armack a Wilhelm Röpke jako jeho poradci; Luigi Einaudi jako první prezident italské republiky a Jacques Rueff jako poradce pro ekonomiku a politiku prezidenta Charlese de Gaulla. Přesto časem v souvislosti se stále rostoucím vlivem tzv. „Chicago School“ uvnitř tohoto uskupení v něm rostlo zklamání nad jeho čím dál tím etatističtější kurzem a jeho čím dál silněji projevující se připraveností k intelektuálnímu kompromisu. Milton Friedman byl například fanatickým obráncem státního peněžního monopolu a nekrytých papírových peněz; přimlouval se za státem garantovaný minimální příjem („negativní důchodovou daň“) a akceptoval tím bez připomínek základní princip státu blahobytu; plédoval za progresivní daň z příjmu jako nástroj egalitářského přerozdělování příjmů. Misesovo mínění o Friedmanovi a jeho chicagských stoupencích bylo zničující a neváhal veřejně říci: „Jste jedna horda socialistů.“

Kromě toho byl Mises od jejího založení v roce 1946 spjat s *Foundation for Economic Education* (FEE), jednou z nadací, které jsou financovány soukromými zdroji a věnují se šíření myšlenek svobodného trhu. V sídle FEE v Irvington-on-Hudson, vzdáleném asi hodinu jízdy autem z jeho bytu na Manhattanu, Mises přednášel a vedl semináře pravidelně po více než dvě desetiletí pro studenty, vzdělance a vzdělanou veřejnost ze všech

oblastí. Jeho spojení s *National Association of Manufactures* a *William Volker Fund* vedlo kromě toho ke stálému proudu přednášek v nadacích, sdruženích, spolcích a univerzitách ve všech částech Spojených států. Pozvánky a pocty z celého světa vedly k opakovaným rozsáhlým přednáškovým cestám po Evropě a střední Americe.

Na konci roku 1969 ukončil Mises, po léta nedoslýchavý, svou činnost na univerzitě. Během posledních dvou let jeho života ho opouštěly síly a 10. října 1973 krátce po jeho návratu z prázdninového pobytu ve švýcarských Alpách Ludwig von Mises zemřel v New Yorku ve věku 92 let.

## VIII

I v jeho druhé vlasti, Spojených státech, zůstalo Misesovi zapovězeno zásadně změnit orientaci politiky. Transformace americké společnosti směrem ke státu blahobytu pokračovala po válce beze změn, rychleji za demokratů a pomaleji – ale stále ve stejném směru – za republikánů. Na rozdíl od Rakouska (a Německa) se ale Misesovi ve Spojených státech podařilo ukotvit „rakouskou školu“ jako domácí ideologické hnutí, zahrnující akademiky i neakademiky, a proto do velké míry nedotčené neustálým střídáním intelektuální módy. V okamžiku své smrti byl Rakušan Ludwig von Mises uznáván všemi, přáteli i nepřáteli, jako jedna z vynikajících intelektuálních vůdčích osobností radikálního anti-etatistického, libertariánsko-konzervativního hnutí a kultury – navazující na staro-americkou tradici „Old Right“, kterou svedla dohromady opozice proti Rooseveltovu „New Dealu“.

Po Misesově smrti prožilo jím obhajované ideologické hnutí mnoho výkyvů. Počátkem 70. let se v USA poprvé (jako ve většině zemí západní Evropy) objevil fenomén stagflace – inflační (místo dříve obvyklé deflační) recese. Podle Keynesa by tato událost měla být považována za „nemožnou“; podle jeho učení je právě inflace prostředkem, jak z recese vyběhnout! Americkým univerzitám do té doby neomezeně vládnoucí keynesovství bylo tímto otřeseno ve svých teoretických základech a dostalo se do krize, ze které se dodnes nezotavilo. V roce 1974, rok po Misesově smrti, pak obdržel Hayek – jako první nekeynesovec – Nobelovu cenu za ekonomii za svůj příspěvek k vývoji misesovsko-hayekovské teorie hospodářského cyklu. Výsledkem spolupůsobení obou událostí byl zájem o tyto myšlenky silnější. V akademických kruzích bylo opět úctyhodné studovat „rakouskou školu“, která byla během vrcholného keynesovství ignorována nebo zapomenuta. Mnohé nadace začaly vysloveně zahrnovat „Austrian Economics“ do svých programů, které podporovaly. Konference a knihy k tématu „Austrianism“ se hromadily a prominentní ex-misesovští keynesovci jako Fritz Machlup a Gottfried von Haberler se zase k „Rakušanům“ hlásili.

Koncem 70. let a především s nástupem

Reagana do prezidentského úřadu začal tento zájem opět opadat. „Chicago School“, ekonomickým vědám dominující škola, keynesovce zatím vypudila. Aby mohli vstoupit do Reaganovy administrativy, začala se celá řada někdejších podporovatelů a podporovaných distancovat od tvrdého – misesovského – jádra praxeologické metody rakouské školy: Hayek – jako zastánce „mírného“ státu blahobytu, popperovců a anti-racionalistů – platil za přijatelného; ovšem Mises byl údajně příliš „extrémní“, „dogmatický“ a „racionalistický“ a musel být jako „reakcionář“ z tohoto hnutí vyloučen.

Od počátku 80. let vzniklo jako odpověď na tyto odsunovací manévry odvetné ideologické hnutí vedené dlouholetým Misesovým žákem Murray N. Rothbardem. Rothbard se ještě za Misesova života svou knihou *Man, Economy and State* pasoval na jeho intelektuálního dědice. Mises toto rozsáhlé dílo recenzoval a obdařil nejvyšší chválou. Od té doby se množstvím zásadních knih a nespočetných statí stal rodem rovným Jeho Eminenci Misesovi. Ve spolupráci s Rothbardem založil novinář a Misesův obdivovatel Llewellyn H. Rockwell v roce 1982 na Auburn University v Auburnu ve státě Alabama *Ludwig von Mises Institute*, financovaný výhradně ze soukromých darů. Činností institutu – vědeckými konferencemi, semináři, stipendii, knihami vědeckými i populárními časopisy a magazíny – je od té doby opět, s charakteristickou nekompromisností, věnována pozornost myšlence liberální společnosti, kterou vyjádřil Mises jasně a stručně: soukromé vlastnictví a na dělbě práce postavená výhodná směna jako základ morálky a ekonomického blahobytu; vláda, jejíž výlučnou funkcí je zajištění a prosazování těchto soukromých vlastnických práv a která nezasahuje „korekčně“ ani do osobního rozdělení příjmů a majetku v důsledku tržních procesů, ani do výchovy a vzdělávání, a která je neustále konfrontována s neomezeným právem menších jednotek oddělit se od větších; svobodný obchod a mezinárodní zlatý standard.

V důsledku tohoto působení je Misesem založené ideologické hnutí dnes populárnější a vlivnější než kdy předtím. Vyšly všechny Misesovy knihy a přibýly k nim ve formě sebraných článků nové. Misesovci dnes vyučují na mnoha amerických univerzitách a existuje celá řada ekonomicko-vědních oborů s vysloveně rakouským zaměřením. Zájem studentů o Misesem reprezentovanou „rakouskou školu“ rychle rostl. Rakouský – Misesův – hlas přestavuje v americkém veřejném mínění nadále viditelnou a nepodceňovanou intelektuální sílu. Misesem předpovězený kolaps socialismu ve východní Evropě propůjčil tomuto hlasu mezinárodní váhu.

Přece však ani dnes – přesto, že Misesem předpovězená krize státu blahobytu ve Spojených státech a západní Evropě nabývá ostřejší podoby – není triumf misesovských idejí úplný a je nutno

## Předplatné TL na rok 2006

*Jak se stát každý měsíc součástí  
TERRA LIBERA?  
Předplatte si zaslání časopisu  
TERRA LIBERA.*

Roční předplatné časopisu, zasílaného v papírové podobě kamkoliv v rámci ČR, získá ten, kdo přispěje Liberálnímu institutu alespoň 150,- Kč nebo 0,25 g zlata. Předplatné v elektronické podobě lze získat za polovinu těchto částek.

Korunový účet: 111 333 0/2400  
e-Gold účet: 131844

Více o e-Gold na [www.libinst.cz](http://www.libinst.cz)

## TERRA LIBERA

je vydávána společností TERRA LIBERA.

Kontaktní adresa:

TL, c/o Liberální institut,  
Spálená 51, 110 00 Praha 1  
E-mail: [TL@libinst.cz](mailto:TL@libinst.cz)

Její vydávání není povoleno ani schváleno žádnou státní institucí.

On-line archív

## TERRA LIBERA

z let 2000 - 2005  
dostupný na stránkách

[www.libinst.cz](http://www.libinst.cz)

se obávat, že bude nadále platit to, co napsal Mises v roce 1962 do předmluvy k americkému překladu svého *Liberalism*:

„Když jsem se před třiceti pěti lety snažil podat souhrn idejí a principů oné sociální filosofie, která byla kdysi známa pod jménem liberalismus, neliboval jsem si v marné naději, že by můj souhrn zamezil hrozícím katastrofám, k nimž politika prováděná evropskými národy tak manifestačně směřovala. Všechno, čeho jsem chtěl dosáhnout, bylo nabídnout malé menšině myslících lidí příležitost, aby se dozvěděla něco o cílech klasického liberalismu a o jeho výdobytcích, a tímto způsobem rovnat cestu pro znovuzvrátnění ducha svobody teprve **poté**, co dojde k nastávajícímu debaklu.“ ■

*Z německého originálu Ludwig von Mises und der Liberalismus, úvodu k německému vydání Misesova Liberalismu z roku 1993, přeložila Zdeňka Lipková.*